

Mikulová, Jana

Absolutní konstrukce ve vybraných pozdně latinských textech

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická.
2005, vol. 54, iss. N10, pp. [69]-83

ISBN 80-210-3784-9

ISSN 1211-6335

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113975>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA MIKULOVÁ

ABSOLUTNÍ KONSTRUKCE VE VYBRANÝCH POZDNĚ LATINSKÝCH TEXTECH

Úvod

Předmětem tohoto příspěvku jsou absolutní konstrukce v pozdní latině, jejich proměny vzhledem ke klasické normě a jejich místo v kontextu jiných změn v oblasti participií. Pro studium absolutních konstrukcí jsem zvolila prozaické texty, protože se v nich vyskytují rozsáhlejší větné celky a nemusí se přizpůsobovat určité básnické formě. Vyloučila jsem rovněž texty právního charakteru, kde se používají konvenční obraty a ustálená spojení. Většina vybraných textů je historické povahy (kroniky, historie, životopisy světců). Vybírala jsem texty, u kterých lze předpokládat vyšší ovlivnění mluveným jazykem. Ponechala jsem stranou některé velmi známé a z jazykového hlediska často studované texty (např. *Itinerarium Egeriae*, dílo Řehoře Tourského) a zaměřila svou pozornost na texty méně známé. Do výběru jsem zařadila rovněž texty ze sedmého a zvláště osmého století, které se často studují už v rámci středověké latiny. Soubor zvolených textů zahrnuje období od 6. do 8. století. Ze šestého století pochází *Itinerarium Antonini Placentini* ve dvou verzích (*recensio A* a *recensio B*) a *Excerpta Valesiana, pars posterior* neboli tzv. *Anonymus Valesianus*, ze sedmého století Fredegarova kronika a tzv. *Sermones extravagantes* od Eusebia Gallicana, z osmého životopisy svatých *Vita Hugberti*, *Vita Wandregiseli*, *Vita Landiberti* (všechny z území Galie), *Liber historiae Francorum* (*recensio A*, rovněž z Galie) a Mozarabská kronika z Hispánie. V tomto období se už pravděpodobně formovaly jednotlivé románské jazyky. Banniard (2001: s. 1021) umísťuje rozhodující období přechodu od latiny k románským jazykům do let 650–750 po Kr.

Při porovnání klasické latiny a dnešních románských jazyků je zjevné, že v oblasti absolutních konstrukcí došlo ke změnám. Bylo by velmi nepřesné a zjednodušující tvrdit, že v lidové latině a následně v románských jazycích absolutní konstrukce úplně vymizely. Konstrukce s participiem perfekta se vyskytují totiž i v dnešních románských jazycích, používají se však spíše v psaném projevu.¹ Latinské participium přezentu sice ztratilo své slovesné funkce, ale jeho místo bylo

¹ Viz např. PAPI (1997).

obsazeno latinským ablativem gerundia. Absolutní konstrukce s gerundiem jsou v románských jazycích častější a používají se více i v mluveném jazyce. Podle Harrise (1978: s. 202) jsou absolutní konstrukce *rozšířené v italštině, španělštině a portugalštině, poněkud méně ve francouzštině*. Při vysvětlování románských absolutních konstrukcí nelze však pominout vliv latiny, která na románské jazyky dále působila a plnila funkci adstrátu. V době prvních dochovaných písemných památek byla navíc prestižním jazykem vzdělaných elit. Rovněž podle Harrise (1978: s. 202) se může jednat jak o vývoj z latinského ablativu absolutního, tak o výpůjčku z latiny. Bauer (2000: s. 327nn) uvádí, že ve staré francouzštině počet absolutních konstrukcí výrazně poklesl, ale stále se ještě běžně v textech objevují, a to i v přímé řeči. Zároveň se však zmenšuje počet sloves a substantiv, které se v absolutních konstrukcích užívají, konstrukce se opakují a směřují k ustrnutí. Ve staré francouzštině se rovněž z významu konstrukce často vytrácí časový odstín. V dnešních románských jazycích fungují jako *ekvivalent vedlejších vět, jejichž přesný sémantický vztah k hlavní větě závisí na kontextu*,² tedy stejným způsobem jako ablativ absolutní v klasické latině. Některá participia přítomná, která byla původně součástí ablativu absolutního, se gramatikalizovala na předložky (viz šp. *excepto* „kromě“, *durante* „během“). Bauer (2000: s. 309) na příkladu francouzštiny ukazuje, že k vývoji participia na předložku však došlo až v rámci románských jazyků, a to relativně pozdě.

Během vývoje od archaické ke klasické latině byl ablativ absolutní stále více využíván. Absolutní konstrukce se vyvíjely směrem od jmenných struktur ke slovesným (viz Bauer 2000: s. 295nn), což se projevovalo např. schopností participia řídit vlastní předmět. Posun ke slovesné struktuře byl podle ní také zásadním krokem k tomu, aby absolutní konstrukce fungovaly jako ekvivalent vět s určitým slovesem.

Názory na vztah ablativu absolutního k běžně užívanému jazyku se různí. Podle Ramata (1991: s. 261) jsou absolutní konstrukce společné starým indoevropským jazykům, které byly narozdíl od románských jazyků relativně chudé na pomocná slovesa, determinanty a tzv. komplementizéry, a dávaly proto přednost jmennému vyjádření před vedlejšími větami. Ramat (1991: s. 264) se tedy domnívá, že absolutní konstrukce jsou dědictvím indoevropského prajazyka a mají spojení s mluveným jazykem, který dával přednost paratactickému vyjadřování. R. Coleman (1989: s. 364) pokládá plně vyvinutý ablativ absolutní v klasické latině za literární a ovlivněný řečtinou. Domnívám se, že tato tvrzení nemusí být nutně v rozporu, ale mohou se vzájemně doplňovat. I v jiných případech se totiž předpokládá, že se vlivem řečtiny rozvíjel prvek, který v latině existoval už dříve (např. rozšíření vedlejší věty s *quod*, *quia* v obsahových větách oznamovacích na úkor konstrukce akuzativu s infinitivem). V psaném projevu se ablativ absolutní působením vzorů velmi rozšířil a používal se mnohem více než tomu pravděpodobně bylo v mluveném jazyce.³

² HARRIS (1978: 203).

³ Vliv vzorů je dobře sledovatelný na šíření některých konstrukcí (např. predikativní participium nebo vedlejší věta obsahová oznamovací s *quod*) působením překladů Bible a děl církevních autorů.

Bauer (2000: s. 298–299) uvádí kritéria, která musí splňovat „pravá“ absolutní konstrukce. Dodává, že se ve všech dobách objevují konstrukce, které těmto kritériím neodpovídají. Během vývoje latiny se vyskytují stále častěji a jsou různorodější. Už z dřívějších vývojových fází latiny jsou poměrně hojně doloženy ablativní absolutní, jejichž logický agent je podmětem hlavního predikátu, což odporuje výše zmíněným kritériím.

V pozdně latinských textech se vyskytuje zcela běžně ablativní absolutní ve své klasické podobě, např.:

- (1) *Sunnone autem defuncto, acciperunt consilium, ut regem sibi unum constituerent, sicut ceterae gentes. (Liber hist. Franc. 4⁴)*

Vedle ablativu absolutního se dále objevuje i akuzativ nebo nominativ absolutní.⁵ V rámci jednoho souvětí někdy stojí vedle sebe ablativ i akuzativ absolutní, což podle Bauer (2000: s. 322) dokazuje, že byly ekvivalentní. Příkladem akuzativu absolutního je (2), nominativu absolutního (3) a kombinace ablativu absolutního s akuzativem absolutním (4).

- (2) *Auditum silentium magnum, exierunt obviam ei omnes habitatores loci illius; gaudentes et exultantes suscipiunt eum et dignum ei praeparaverunt mausiolum. (Vit. Landiberti 27: 382, 7)*
- (3) *Fugit autem Ermenfredus cum Toringhis usque Onestrudem fluvium, illic eum persequentes Franci. (Liber hist. Franc. 22)*
- (4) *At ubi nos introgressi navicula simul cum essemus, irruentes super nos aquarum undas, ventoque flante, subito navis periclitabatur, quae media sub aquas cindebat. (Vit. Hugberti 8: 487, 18)*

A. Helttula (1987: s. 6–7) se domnívá, že akuzativ absolutní nelze vysvětlit pouze hláskoslovným vývojem, ačkoliv ten nepochybně také sehrál svou roli. Akuzativ absolutní podle ní souvisí s dalšími participiálními, např. s konstrukcí předmětu s predikativním participiem⁶ perfekta pasiva, dominantním participiem (také tzv. konstrukce *ab urbe condita*), akuzativem s participiem prézentu a řeckým akuzativem. Také podle Molinelli (2001: s. 482) akuzativ a nominativ absolutní vycházejí z predikativního participia (autorka používá označení *participium coniunctum*, viz pozn. 6). Bauer (2000: s. 312nn.) si všímá rozdílu mezi nominativem a akuzativem absolutním. V nominativu se objevují především konstrukce s participiem prézentu, zatímco v akuzativu konstrukce s participiem perfekta. Důvodem je podle ní skutečnost, že v konstrukci s ptc. préz. je jméno logickým podmětem, kdežto v konstrukci s ptc. pf. logickým předmětem. Absolutní konstrukce s ptc. préz. se tedy objevuje hlavně v pádu podmětu, tj. v nominativu,

4 Údaj za dvojtečkou udává vždy stranu a řádek v tištěném vydání.

5 O absolutních konstrukcích v pozdní latině viz např. MOLINELLI (2001), MORENO HERNÁNDEZ (1991), MÜLLER – LANCÉ (1998).

6 Tradičně označováno častěji jako *participium coniunctum*.

a konstrukce s ptc. pf. v pádu předmětu, tj. v akuzativu. Tato převažující tendence nevylučuje ani opačné případy, např. (5):

- (5) *Discriptio Romae facta, inventa sunt civium 162 milia hominum.* (Fredeg., 2, 28)

V pozdně latinských textech se vyskytují i tzv. smíšené konstrukce, v nichž participium a jméno nemají stejný pád. Některé případy by bylo možné teoreticky vysvětlit odkazem na hláskový vývoj a s ním související jevy v psaném jazyce, viz (6) a (7).

- (6) *Ad extremum sepulchrum eius ignis fuit, ossa ipsius combusta. Rex vero, pacem per circuitum facta, reversus est.* (Liber hist. Franc. A 40: 311, 5); tj. *factam*
- (7) *Decedente itaque in extremis prefatum regem Chlodoveum, regnavitque annis 16. Franci vero Chlotharium, seniore puerum ex tribus, regem sibi statuunt, cum ipsa regina matre regnaturum.* (Liber hist. Franc. A 44: 317, 4); tj. *decedentem*.

Tímto způsobem nelze vysvětlit konstrukce v (8) a (9):

- (8) *His dicta, vascula omnia in frustra disrupta sunt, vinaque ac sicera solo diffusa, ceteraque separatim dispersam.* (Fredeg. 4, 36)
- (9) *Completo matutinas⁷ albescente die procedunt ministeria sub diuo, et tenentes diaconi descendit sacerdos in fluuium et hora, qua coeperit benedicere aquam, mox iordanis cum rugitu redit post se et stat aqua usque dum baptismus perficiatur.* (Itin. Antonini Plac. A, 167, 3⁸)

Proti vysvětlení pomocí hláskového vývoje vystupuje Bauer (2000: s. 308), protože se tyto případy vyskytují i v textech, které jsou jinak z hlediska deklinace korektní, a protože by v případě pouhých chyb nebyly možné kombinace participia v abl. sg. se jménem v plurálu. Vznik těchto konstrukcí je podle ní⁹ způsoben tím, že participia získávají slovesné charakteristiky a přijímají podmět nebo předmět (viz výše). Také Helttula (1987: s. 51) považuje *completo* za ablativ neutra, který řídí přímý předmět *matutinas*.¹⁰ Mezi konstrukcí tohoto typu a klasickým ablativem absolutním stojí podle Bauer (2000: s. 310-311) konstrukce, které vykazují shodu v čísle a rodě, ale participium je v ablativu a jméno v akuzativu. Je to podle ní také důkazem toho, že důvodem těchto změn nebyl rozpad deklinace. Domnívám se, že v některých pozdních textech však mohl i rozpad deklinace přispívat k vytváření takových konstrukcí. Příkladem může být konstrukce z Fredegarovy kroniky *his dicta* v (8), která její argumentaci neodpovídá. Vzhledem k tomu, že ve

7 Verze B zde má náležitou shodu *completis matutinis*.

8 U díla *Itinerarium Antonini Placentini* první číslo udává stranu v CSEL, druhé řádek.

9 BAUER (2000: 310–311).

10 Tento názor zastává také VÄÄNÄNEN (1982³: 282).

Fredegarově kronice dochází ve velké míře k záměnam pádů, může být i rozpad deklinace jedním z důvodů výskytu podobných případů.

Na základě studia pozdně latinských textů se zdá, že ablativ absolutní nebyl zcela spontánním a bezpečně ovládaným (vzhledem ke klasickým pravidlům) výrazovým prostředkem v psaném jazyce. Rozdíly jsou nejen mezi díly vytvořenými dříve anebo později, ale i mezi spisy různých autorů. Ještě problematičtější je situace v mluveném jazyce, na kterou lze usuzovat pouze nepřímě. Müller Lancé (1998: s. 423) píše, že *čím je autor vzdělanější, tím jsou absolutní konstrukce delší a rozmanitější. Ustálené obraty se naopak vyskytovaly (...)* v mluvené latině.

Absolutní konstrukce v textech

Existence akuzativu/nominativu absolutního a smíšených struktur není pro názor o klesající „znalosti“ absolutních konstrukcí hlavním argumentem, protože z hlediska funkce ve větě není pád konstrukce rozhodujícím faktorem (srov. řec. genitiv absolutní). Důležitější je opakování stejných struktur, nerespektování klasických pravidel o absenci podmětu absolutní konstrukce ve větě hlavní, prolínání s predikativními participii a ablativem gerundia, použití absolutní konstrukce „místo“ určitého slovesa a v neposlední řadě hromadění absolutních konstrukcí, které vede k vytváření složitých větných celků. S těmito jevy se setkáváme i v textech užívaných pro potřeby této práce.

Sémantické skupiny sloves v absolutních konstrukcích

Jednou ze známek fosilizace nějaké struktury je omezení skupiny výrazů, které se v ní mohou vyskytovat,¹¹ případně jejich omezení na několik málo ustrnulých obrátů. Müller Lancé (1998: s. 420) píše, že v porovnání s klasickou latinou *pokleslo v pozdní a středověké latině bohatství užívaných slov*. V textech, které jsem pro tuto práci vybrala, se často vyskytují zejména ustálené obraty tvořené participiem od slovesa *adiuvare* nebo synonymy a substantivem odkazujícím na Boha, příp. nějakého světce:

- (10) *Qui, Deo adiuvante, talis fuit sua conversacio seu puritas cordis, quod per eam Dominus adhuc in hoc corpore degente plurimas virtutis operare dignatus est.* (Vit. Wandregiseli, 4: 15, 13)
- (11) *Igitur sancti ac beatissimi antestitis Landiberti, adiuvante superna gratia, quamquam imperito sermoni et absque prolixitate tendendum, cum gracia Dei explendum curamus.* (Vit. Landiberti 1: 354, 7)
- (12) *Veniente ad eum Egecio patricio Romanorum et Tursomodo rege Gothorum, auxiliante Domino, Chuni ab ipsa civitate, orante sancto Aniano, cum Attelane eorum rege devicti atque prostrati sunt.* (Liber hist. Franc. A 5: 246, 16)

¹¹ Srov. SQUARTINI (1998: 74), který uvádí, že v 19. století se v italské perifrázi *stare* + ger. objevoval velmi malý počet sloves, pokud bylo sloveso *stare* v perfektivním tvaru (v dnešní italštině perifráze s perfektivním *stare* není možná vůbec).

- (13) *sic, auxiliante Domino, velociter consummata est. Similiter, ubi virgo lumen ex fide[m] recepit, testimonium basilica in eius nomine est constructa et adsiduo veneranda.* (Vit. Landiberti 23: 375, 14)

Zvýrazněná spojení mají často charakter automatizovaných obrátů a formulek a do věty jsou začleněny volně jako vsuvka (srov. české „s pomocí Boží“).

Vyšší míru výskytu v absolutních konstrukcích vykazují i slovesa jiných sémantických skupin. Jsou to např. slovesa pohybu (14) – (17) nebo slovesa vztahující se k bitvám a k tomu, co s válečnými aktivitami souvisí (18) – (20):

- (14) *Exeuntibus nobis de constantinopoli uenimus in insula cypri in ciuitate constantia, in qua requiescit sanctus epifanius.* (Itin. Antonini Plac. A, 159, 4)
- (15) *Redeunte igitur Adovacrio de Andegavis, Childericus rex Francorum, exercitu commoto, illic aduenit, Paulo comite, qui tunc ibi erat, occidit ipsamque urbem coepit, domum, qui in ea urbe erat, igne succendit, indeque reversus est.* (Liber hist. Franc. A 8: 250, 29)
- (16) *Venientibus autem pueris ad beati Martini ecclesiam, cumque ad ipsa limina pervenissent, primicerius ecclesiae hanc antephtonam inposuit, dicens:* (Liber hist. Franc. A 17: 268, 19)
- (17) *Hodie ergo descendente domino, trepidauerunt tenebrae ad subitum ignotae lucis aspectum et praecelsum ac fulgidum sidus caelorum tartarae caliginis profunda uiderunt.* (Euseb., Serm. extr. 8, 5)
- (18) *Conuenientesque ad proelium in loco nuncupante Tetricio, illisque inter se belligerantibus, Theudericus rex una cum Berchario maiorum domo terga verterunt.* (Liber hist. Franc. A 48: 322, 18)
- (19) *Eo anno, rebellantibus Saxonibus, Chlotharius rex, commoto Francorum exercitu, contra eos pugnam iniit super Wisram fluvium, eorum exercitum maximum interfecit, terraque eorum vastata, pervagans totam Toringam ac depopulans, pro eo quod solacium Saxonibus prebuissent.* (Liber hist. Franc. A 27: 286, 12)
- (20) *Facta pace cum Anastasio imperatore per Festum de praesumptione regni, et omnia ornamenta palatii, quae Odoacar Constantinopolim transmisserat, remittit.* (Anon. Vales. 12, 64: 19, 8)

Četnost těchto sloves je ovlivněna i charakterem vybraných textů (historická díla, cestopisy), kde je možné očekávat obecně vyšší míru výskytu sloves těchto sémantických skupin. Častěji se objevují ještě např. participia od *accipere*, *relinquere*, *mori* a jejich synonym (21) – (25). Kromě výše zmíněných sloves jsou v rámci absolutních konstrukcí častěji použita i další slovesa:

- (21) *Quem dum per omni uerni temporis obsidione cingerent et famis hac pestilentie laborem non olerarent, relicta urbe plurima oppida capientes honusti preda Damascum et regem (...) post uiennium reuiserunt.* (Muz. 29, 2–5)

- (22) *Sed quia senatus et populus Zenonem metuentes, nequid mali pateretur civitas, relicto Basilisco se illi omnes dederunt aperta civitate.* (Anon. Valles. 9, 43: 12, 13).
- (23) *Ibique mortuo Francione, cum iam per proelia tanta que gesserat parva ex ipsis manus remanserat, duces ex se constituerunt.* (Fredeg. 2, 6: 46, 10)
- (24) *Eo tempore, defuncto Erchonoldo maiorum domo, Franci in incertum vacillantes, prefinito consilio, Ebroino huius honoris altitudine maiorum domo in aula regis statuunt.* (Liber hist. Franc. A 45: 317, 9)
- (25) *Thesauris acceptis, Nordebertum quondam de suis cum rege relictum, ipse in Austria remeavit.* (Liber hist. Franc. A 48: 323, 5)

Počet a různorodost sloves doložených v absolutních konstrukcích umožňuje alespoň pro písemný projev předpokládat, že autoři byli schopni do určité míry tyto konstrukce samostatně vytvářet. Autoři ve většině případů také respektují shodu¹², výjimkou je však např.:

- (26) *Factum est autem, pugnantibus inter se Francorum et Alamannorum exercitu, ut populus Chlodoveo nimis caderet.* (Liber hist. Franc. A 15: 261, 20)

Modelové struktury

I přes celkové relativně vysoké množství sloves v absolutních konstrukcích lze spatřovat jisté ustrnutí v tom, že jeden autor má tendenci opakovat stejnou strukturu. Netýká se to pouze samotných absolutních konstrukcí, ale i rozsáhlejších struktur opakovaně užívaných pro popis určité situace. Absolutní konstrukce, která je jejich součástí, bývá zcela totožná nebo dochází jen k drobným obměnám používáním synonym. Mezi jednotlivými autory jsou rozdíly v používaných strukturách. V *Liber historiae Francorum* se několikrát vyskytuje např. *commoto exercitu* (event. tatáž struktura s použitím synonym) pro přesun vojska (27) – (29).

- (27) *Post haec Chlotharius rex, commoto exercitu, contra Chramnum in Britanniis frendens direxit;* (Liber hist. Franc. A 28: 287, 21)
- (28) *De nocte consurgens, commoto exercitu, usque Isra fluvium veniens, interfectis custodibus, ad Sanctam Maxenciam Isra transiit;* (Liber hist. Franc. A 45: 319, 4)
- (29) *Succedente igitur tempore, iterum ipse Chilpericus cum Ragamfredo, hoste¹³ commoto, Ardinna silva ingressus, usque Renum fluvium vel Colonia civitate pervenerunt, vastantes terram.* (Liber hist. Franc. A 52: 326, 13)

¹² Nerespektování shody může být jedním z ukazatelů, že se konstrukce stává ustrnulou.

¹³ *Hostis* může v pozdní latině znamenat obecně „vojsko“.

Naproti tomu ve Fredegarově kronice je tato konstrukce doložena pouze jednou (30), ačkoliv celý text je rozsáhlejší. Preferuje se spíše vyjádření pomocí určitého slovesa *movere* (31) a (32).

- (30) *Eo anno, revellantibus Saxonibus, Chlotharius, commoto exercito, maximam eorum partem delivit, Thoringiam vastans, qui eorum auxiliare presumpserant.* (Fredeg. 3, 51: 107, 1)
- (31) *Post haec Pectavi, Bagassini, Teromanni et Andegavi cum aliis multis in Britannia contra Waroco exercitum movunt;* (Fredeg. 3, 80: 114, 31)
- (32) *Chlodomeres iterum adversus Godemarem exercitum movit, interfecto Sigymundo et uxore cum liberis.* (Fredeg. 3, 34, 13)

V *Itinerarium Antonini* se často absolutní konstrukcí vyjadřují přesuny v prostoru. Kromě používání stejných sloves je významné také opakující se postavení absolutní konstrukce na začátku věty.

- (33) *Reuertentibus nobis in ciuitatem uenimus ad piscina natatoria, quae habet quinque porticus, ex quibus una habet basilicam sanctae mariae, in qua multae fiunt uirtutes.* (Itin. Antonini Plac. A, 177, 14)
- (34) *Item exeuntibus nobis ad portam maiorem uenimus ad sanctum isicium, qui ibidem in corpore iacet, ubi etiam et panes erogantur ad homines pauperes et peregrinos, quod deputauit helena.* (Itin. Antonini Plac. A, 177, 20)
- (35) *Exeuntes de ciuitate uenientes contra hierusolimam, non longe a ciuitate hiericho est illa arbor, ubi ascendit zachaeus uidere dominum, qui arbor, inclausus infra oratorium, ipsius per tectum foris dimissa est, sicca quidem.* (Itin. Antonini Plac. A, 169, 12)

Ve Fredegarově kronice se často vyskytuje např. absolutní konstrukce s participiem *instigante*:

- (36) *Instigante Cyrola ab inuidiae morbum, Honorico iobente, Eugenius capo truncatur.* (Fredeg. 2, 60: 85, 4)
- (37) *Eo anno magna in Spaniis christianorum persecutio fuit, instigante Goae-sinda, quam post Anaghildo regi rex Leubildus acceperat, de aliam uxorem duo filius habens.* (Fredeg. 3, 82: 115, 31)

V textech se nacházejí další podobné struktury, mezi nejrozšířenější patří konstrukce obsahující sloveso „zemřít“, která se nachází v řadě textů (*Liber historiae Francorum*, Fredegarova kronika, Mozarabská kronika atd.).

Modelové struktury se neuplatňují pouze u absolutních konstrukcí, ale i u predikativních participií.¹⁴ Často se setkáváme se stejnou nebo obdobnou výstavbou věty. Na začátku větného celku stojí obvykle jedno nebo více participií a pak následuje sloveso v určitém tvaru, po kterém se ještě někdy vyskytují další

¹⁴ Definice predikativního participia viz PINKSTER (1991: 177nn).

participia. Autoři používali tuto strukturu i v případech, kdy překračovala hranice klasické gramatiky. Určitou vzdálenou paralelu lze spatřovat v českých přechodnicích. Mluvčí mají povědomí o jejich syntaktickém začlenění do věty, ale znalost koncovek, příp. protikladu mezi minulým a přítomným, event. i budoucím přechodníkem se vytrácí. Přenos sdělované informace je zajišťován především významem přechodníku a hlavního predikátu.

Domnívám se, že systematické využívání takových struktur dokládá, že alespoň do jisté míry autoři pracovali se schémata, která spíše jen lexikálně obměňovali. Důvodem mohlo být napodobování vzorů, poměrná jednoduchost ve srovnání s vedlejšími větami a možnost vytváření dlouhých celků.

Hromadění absolutních konstrukcí

Dalším jevem je hromadění většího počtu absolutních konstrukcí za sebou, takže se text stává těžkopádným, případně špatně srozumitelným. Kromě toho velmi často dochází ke kombinaci s jinými participiálními konstrukcemi, např. s predikativními participii (38) – (41).

- (38) *Tunc coadunato exercitu Francorum et Burgundionum in unum, cunctis vociferantibus, Brunchilde morte turpissima esse dignissima, tunc, iubente Chlothario rege, in camelo levata, toto hoste gyrata, deinde equorum indomitum pedibus legata, dissipatis membris, obiit.* (Liber hist. Franc. A 40: 310, 21)
- (39) *Basiliscus fugiens ad ecclesiam intra baptisterium cum uxore et filiis ingreditur. Cui Zeno dato sacramento securum esse de sanguine, exiens, inclausus cum uxore et filiis intra cisternam siccam, ibidem frigore defecerunt.* (Anon. Vales. 9, 43: 12, 16)
- (40) *Hic (tj. Eraclius) ob amorem Flauie nobilissime uirginis illi apud Africam ante sumpto imperio desponsate et iussu Foce principis ex Libie finibus Constantinopolim deportate rebellionem aduersus Focam cum Nichita magistro militie moliens, contra rem publicam consilio definito, Eraclius equoreo, Nichita terrestri exercitu adunato, tali inuicem definiunt pacto, ut quisquis eorum primus Constantinopolim aduentaret, in loco coronatus digne frueretur imperio.* (Muz. 1, 3–9)
- (41) *Nec mora fratres monasteryii, pulsato signo, ingredientis ad vigilias, officio peracto, exiunt de sanctoario festinanter prae nimia frigore, introgressi domum sibi ad calefaciendum.* (Vit. Landiberti 6: 359, 13)

Agentem absolutní konstrukce *dato sacramento* ve větě (39) je *Zeno*, který je k ablativu absolutnímu volně přiřazen. Predikativní participia *exiens* a *inclausus* se vztahují k osobě jménem *Basiliscus*, která je podmětem předcházející věty. Vzniká tak struktura podobná dnešní španělské absolutní konstrukci s rozdílnými podmínkami.

Ve větě (42) je participium v ablativu souřadně spojené s participiem nominativu a obě jsou predikativy vzhledem k hlavnímu predikátu *vidimus*:

- (42) *Nam respicientibus in ualles illas et perambulantes monasteria multa, loca mirabiliorum, uidimus multitudinem inlausorum uirorum ac mulierum in monte oliueti.* (Itin. Antonini Plac. A, 170, 6)

Vzorem pro kombinování různých participiálních konstrukcí a vytváření rozsáhlých celků mohl být např. Ammianus Marcellinus, který s oblibou participiální konstrukce používá *a rád střídá ablativy absolutní, konstrukce s post¹⁵ a spojitá participia vztahující se k podmětu a předmětu.*¹⁶ Autoři mnou vybraných textů však narozdíl od Ammiana bezpečně neovládali pravidla pro tvoření jednotlivých konstrukcí.

Podmět absolutní konstrukce členem věty hlavní

Podmět ablativu absolutního je někdy totožný s podmětem hlavní věty, příp. s jiným větným členem hlavní věty. S tímto jevem se setkáváme i v klasické latině, ale v mnohem menší míře.

- (43) *Exeuntibus nobis de constantinopoli uenimus in insula cypri in ciuitate constantia, in qua requiescit sanctus epifanius.* (Itin. Antonini Plac. A, 159, 4)
- (44) *Ingresso domino iesu in ipsa ecclesia, quae fuit domus sancti iacobi, inuenit lapidem istum deformem in medio iacentem, tenuit eum et posuit in angulum.* (Itin. Antonini Plac. A, 173, 20)
- (45) *Tunc adprehensum unum rusticum de ciuitate, interrogant ei, quid hoc esset quod agerent.* (Liber hist. Franc. A 26: 284, 12)
- (46) *Exeuntibus nobis de siloa uenimus in agrum, qui comparatus est de pretio domini, qui uocatur acheldemach, hoc est ager sanguinis, in quo sepe liuntur omnes peregrini.* (Itin. Antonini Plac. A, 177, 9)

Verze B však používá na tomto místě náležitě *participium coniunctum*:

- (47) *Itaque exeuntes a syloa fonte uenimus in agrum, qui comparatus est de precio sanguinis domini, qui uocatur acheldemach, hoc est ager sanguinis, in quo sepeliuntur omnes peregrini, et inter ipsa sepulchra cellulae seruorum dei, ubi fiunt multae uirtutes.* (Itin. Antonini Plac. B, 208, 9)

Je to jeden z dalších projevů sblížování a prolínání absolutních konstrukcí s predikativními participii. Helttula (1987: s. 114) v souvislosti s akuzativem absolutním píše, že *NP v absolutní konstrukci se mohla objevit, a to vyjádřená i nevyjádřená, také jako konstituent hlavní věty. Pak je nemožné jasně od sebe odlišit akuzativ absolutní a konstrukci objekt + ptc. coniunctum.*

15 Konstrukce typu *post urbem captam*, které patří mezi tzv. dominantní participia.

16 HELTTULA (1987: 107).

Absolutní konstrukce tvořená pouze participiem

Absolutní konstrukce je také někdy tvořena pouze participiem. Takové případy jsou doloženy i v klasické latině. Jméno mohlo zůstat nevyjádřené, protože bylo zřejmé z kontextu.¹⁷ Ve zde zkoumaných textech jsou tato participia rovněž doložena, ale jejich počet je nízký:

- (48) *Venientibus a iordanen in hiericho milia sex.* (Itin. Antonini Plac. A, 168, 12)
- (49) *Ab arcu illo descendentibus ad siloa per gradus multos super siloa est basilica uolubilis, desubtus de qua surgit siloa, quae habet manu facta hominis duo solia ex marmore, et inter solium et solium clausura cancelorum.* (Itin. Antonini Plac. A, 175, 21)

Verze B má vedle participia i jmenný člen *nobis*:

- (50) *Ab arcu illo descendentibus nobis ad fontes siloa per gradus multos. Est ibi basilica uolubilis, desub qua surgit syloa, quae habet solia duo ex marmore manu hominis facta.* (Itin. Antonini Plac. B, 207, 6)

Dále se v klasické latině objevovalo neosobní participium perfekta pasiva v ablativu neutra (typu *audito, cognito, comperto*).¹⁸ Podobně zde vzácně funguje také plurál participia prézentu aktiva, doložené případy však mohou spadat také do první skupiny a podmětem mohou být „ti lidé, kteří tam žijí“.

- (51) *Suauitudo ad bibendum innarrabilis, dicentes, eo quod sancta maria fugiens in aegyptum in ipso loco sedit et sitiuit, et sic egressa esset ipsa aqua.* (Itin. Antonini Plac. A, 177, 4)
- (52) *Nam de petra illa, ubi stetit, fiunt uirtutes multae; tollentes de ipsa uestigia pedum mensuram, ligantes pro singulis languoribus et sanantur.* (Itin. Antonini Plac. A, 175, 15)

Gerundium v absolutní konstrukci

Už v dřívějších vývojových fázích latiny existovaly styčné body mezi participiem prézentu a ablativem gerundia. V pozdní latině se někdy ablativ gerundia vyskytuje vedle svého klasického užití jako ekvivalent participia prézentu. V několika málo případech se stal i součástí absolutní konstrukce. Absolutní konstrukce s gerundiem jsou významné z hlediska vývoje románských jazyků.

- (53) *Cedendum itaque tempore ipse Bercharius ab adulatoribus occisus est, et, instigante Ansefide, post haec Pippinus Theuderico rege coepit esse principale regimine maiorum domus.* (Liber hist. Franc. A 48: 322, 23)

17 Viz GHISELLI A. (1995: 175), který cituje příklad z Cicerona *Eranam acriter et diu repugnantibus cepimus*.

18 Viz GHISELLI (1995: 176).

- (54) *Cedendum enim tempore, egrotante Pippino principe, genitorem eius, dum ad eum visitandum accessisset, nec mora in basilica sancti Landeberti martyris Leudico peremptus est a Rantgario gentile, filio Belial.* (Liber hist. Franc. A 50: 324, 21)
- (55) *At nunc Cosdro regno destructo et imperiali dominatui tradito, **populus non Deo, sed ipsi Eraclio honorem reddendo et ille hoc aucte receptando, Romam pervenit repedando.*** (Muz. 4, 2–5)

Absolutní konstrukce „místo“ určitého slovesa

V pozdně latinských textech se vyskytuje relativně vysoký počet případů, kdy participium prézentu plní ve větě funkci predikátu bez přítomnosti jiného slovesa v určitém tvaru.¹⁹ V některých případech je takto použita i absolutní konstrukce, jejich počet je ve srovnání s participii mimo absolutní konstrukci podstatně nižší.

- (56) *Veniens Rodomo in side beata in diebus Audoeni ortodoxi; qui cum vidisset eum, ipsi pontifex cognovit, quia hic vir Dei magnus cultor esset, et voluit eum ad onus subdiaconati benedicere.* (Vit. Wandregiseli, 13: 19, 13)
- (57) *Quae ciuitas subuersa; dicente nobis episcopo ciuitatis, quia cognitae personae, quae sciebantur nominatim, excepto peregrinis triginta milia ad breue missi hic perierunt.* (Itin. Antonini Plac. A, 159, 14)
- (58) *Postea vero **accepta uxore de Francis nomine Augofladam.*** (Anon. Vales. 12, 63: 19, 3)
- (59) *Ambulantibus nobis per heremum dies v.* (Itin. Antonini Plac. A, 183, 1)

Nejpravděpodobnějším vysvětlením je vzájemné působení různých struktur, zejména predikativních participií a absolutních konstrukcí, a zároveň rozšiřující se funkce participií.²⁰ Vliv perifrastických konstrukcí se jeví spíše jako okrajový.

Závěr

Naši analýzu absolutních konstrukcí lze v hlavních bodech shrnout takto:

- absolutní konstrukce jsou běžným a častým jevem
- jejich používání je ovlivněno literárními vzory
- používání v mluveném jazyce je pravděpodobně omezeno na konstrukce formulovitého charakteru (např. *Deo auxiliante*)
- na částečnou rigidizaci konstrukce poukazuje opakované používání určitých sloves nebo celých struktur
- dochází k většímu propojení s predikativními participii; v několika případech je absolutní konstrukce použita tzv. „místo určitého slovesa“, tento jev je častější u predikativních participií

¹⁹ Podrobněji o této problematice píše např. ARIAS ABELLÁN (1999: 195–207).

²⁰ Srov. EKLUND (1970: 136nn).

- pro výstavbu textu autoři používají modelové struktury, kombinují se při tom predikativní particípa a absolutní konstrukce
- je doložena i absolutní konstrukce s gerundiem, která předjímá románské konstrukce

POUŽITÁ LITERATURA

Zkratky

Itin. Antonini Plac.	Itinerarium Antonini Placentini
Anon. Vales.	Excerpta Valesiana (=Anonymus Valesianus)
Fredeg.	Fredegarius, <i>Chronicarum libri IV</i>
Euseb., <i>Serm.</i>	Eusebius Gallicanus, <i>Sermones extravagantes</i>
Vit. Landiberti	<i>Vita Landiberti</i>
Vit. Hugberti	<i>Vita Hugberti</i>
Vit. Wandregiseli	<i>Vita Wandregiseli</i>
Liber hist. Franc.	<i>Liber historiae Francorum</i>
Muz.	<i>Chronica Muzarabica</i>

Texty

6. stol.:

Itinerarium Antonini Placentini, recensio A, B. In *CETEDOC Library of Latin Texts* [elektronická databáze]. CLCLT-5. Turnhout: Brepols Publishers, 2002

Excerpta Ualesiana, pars posterior: Theodericiana. In *CETEDOC Library of Latin Texts* [elektronická databáze]. CLCLT-5. Turnhout: Brepols Publishers, 2002

7. stol.:

Fredegarius Scholasticus. *Chronicarum libri IV*. In *MGH, Scriptores rerum Merovingicarum II*. [elektronická databáze]. eMGH-4. Turnhout: Brepols Publishers, 2004

Eusebius Gallicanus. *Sermones extravagantes 7, 8 et 9*. In *CETEDOC Library of Latin Texts* [elektronická databáze]. CLCLT-5. Turnhout: Brepols Publishers, 2002

8. stol.:

Vita Landiberti, ep. Traiectensis Vetustissim. In *MGH, Scriptores rerum Merovingicarum VI* [elektronická databáze]. eMGH-4. Brepols Publishers, 2004

Vita Hugberti, ep. Traiectensi. In *MGH, Scriptores rerum Merovingicarum VI* [elektronická databáze]. eMGH-4. Turnhout: Brepols Publishers, 2004

Vita Wandregiseli. In *MGH, Scriptores rerum Merovingicarum V* [elektronická databáze]. eMGH-4. Turnhout: Brepols Publishers, 2004

Liber historiae Francorum, recensio A. In *MGH, Scriptores rerum Merovingicarum II* [elektronická databáze]. eMGH-4. Turnhout: Brepols Publishers, 2004

Cronica mozarabe de 754. López Pereira, J. L. (ed.) Zaragoza: 1980.

Odborná literatura

ARIAS ABELLÁN, C. (1999). Innovaciones sintácticas en el latín cristiano: participio de presente en lugar de forma personal del verbo. In *Latin vulgaire – latin tardif V*. Petersmann, H. – Kettmann, R. (eds.). Heidelberg: C. Winter, 1999. s.195–207.

- BANNIARD, M. (2001). Changement de phase et changement de langue (VIIe/VIIIe S.) en occident latin. In *De lingua Latina novae quaestiones*. Moussy, C. et al. (ed.). Louvain: Peeters, 2001. s. 1021–1031.
- BASTARDAS PARERA, J. (1953). *Particularidades sintácticas del latín medieval*. Barcelona: Escuela de Filología, 1953.
- BAUER, B. (2000). *Archaic Syntax in Indo-European*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2000.
- COLEMAN, R. (1989). The Rise and Fall of Absolute Constructions: a Latin Case History. In *Subordination and other Topics in Latin: Proceedings of the Third Colloquium on Latin Linguistics, Bologna, 1–5 April 1985*. Calboli, G. (ed.). Amsterdam: Benjamins, 1989. s. 353–374.
- EKLUND, S. (1970). *The Periphrastic, Completive and Finite Use of the Present Participle in Latin*, Uppsala: Almqvist & Wiksells, 1970. Acta Universitatis Upsaliensis 5.
- GHISELLI, A. – CONCIALINI, G. (1995). *Il nuovo libro di latino*. Roma: Laterza, 1995.
- HARRIS, M. (1978). *The Evolution of French Syntax*. London: Longman, 1978.
- HELTTLA, A. (1987). *Studies on the Latin Accusative Absolute*. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters, 1987. Commentationes Humanarum Litterarum 81.
- MOLINELLI, P. (2001). Absolute Structures in Late Latin. In *De lingua Latina novae quaestiones: Actes du Xe Colloque International de Linguistique Latine Paris–Sèvres, 19–23 avril 1999*. Moussy, C. et al. (ed.). Louvain: Peeters, 2001, s. 473–484.
- MORENO HERNÁNDEZ, A. (1991). The Ablative Absolute in Late Latin. In *Linguistic Studies on Latin: Selected papers from the 6th International Colloquium on Latin Linguistics (Budapest, 23–27 March 1991)*. Herman, J. (ed.). Amsterdam: Benjamins, 1991. s. 471–482.
- MÜLLER – LANCÉ, J. (1998). L'emploi des constructions absolues en latin tardif. In *Latin vulgaire - latin tardif IV: Actes du 4e colloque international sur le latin vulgaire et tardif. Caen, 2–5 septembre 1994*. Callebat, L. (ed.). Hildesheim: Olms – Weidmann, 1998, s. 413–424.
- OZETE, O. (1983). On the so-called Spanish Gerund/Participle. *Hispania*. 1997, vol. 66, s.75–83.
- PAPI, M. B. (1997). Italián — to Participle Clauses as (Quasi-)Converbal Constructions. *Folia Linguistica Historica* 1997, vol. 31, tom. 1–2, s. 1–23.
- RAMAT, P. (1991). On Latin Absolute Constructions. In *Linguistic Studies on Latin: Selected papers from the 6th International Colloquium on Latin Linguistics (Budapest, 23–27 March 1991)*. Herman, J. (ed.). Amsterdam: Benjamins, 1991. s. 259–268.
- SQUARTINI, M. (1998). *Verbal Periphrases in Romance*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1998.
- VÄÄNÄNEN, V. (1982). *Introduzione al latino volgare*. Trad. A. Grandesso Silvestri. Terza edizione italiana. Bologna: Pàtron, 1982. It. Překlad-z 2. doplněného fr. originálu z r. 1967.

RESUMEN

El objetivo de este artículo es el estudio de las construcciones absolutas en algunos textos tardíos (procedentes de los siglos VI – VIII). A pesar de que estos textos fueron escritos en la época de la supuesta formación de las lenguas romances, no difieren mucho de los textos de siglos anteriores. Las construcciones absolutas son corrientes. Los autores, sin embargo, no están muy seguros a la hora de formar las construcciones y a veces no saben manejarlas según la norma clásica. Se nota cierta tendencia a repetir las mismas estructuras, no sólo en el ámbito de las construcciones absolutas, sino en toda la organización de la oración. Los autores utilizan, estructuras–modelo que constan de varios participios concertados o absolutos y un predicado formado por un verbo en forma personal. Se puede observar que la relación entre el participio predicativo y la construcción absoluta es más estrecha de lo que era en la lengua clásica. El resultado del dicho acercamiento parecen ser los usos, en lugar del verbo personal, que aun siendo más numerosos en el caso de los participios predicativos, están documentados también en el caso de las construcciones absolutas. El ablativo del gerundio latino a veces toma funciones del participio de presente, incluidas las construcciones absolutas. El uso de dichas construcciones, tal como lo vemos reflejado en los

textos, no correspondía sin duda al estado de la lengua contemporánea. Creo que, sin embargo, no presentamos un derrumbamiento total de un sistema y surgimiento de otro, sino más bien una transformación con pérdidas y reparaciones.

Jana Mikulová
Ústav klasických studií FF MU
(46mikulova@post.cz)

